

МУЗИКОТЕРАПИЯТА – СТАТУС И ПЕРСПЕКТИВИ НА РАЗВИТИЕ В ПРОЦЕСА НА ПОДГОТОВКА НА МУЗИКАЛНИ ПЕДАГОЗИ

проф. д-р Капка Езекиева Солакова

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство

MUSIC THERAPY: STATUS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF MUSIC PEDAGOGUE'S PREPARATION

Prof. Kapka Ezekieva Solakova PhD.

Academy for Music, Dance and Fine Arts

Анотация: *Артпедагогическите похвати имат място в арттерапевтичната практика, а арттерапевтичните техники – в педагогическата практика. Пресечна точка е психолого-педагогическото знание за специфичното въздействие на изкуството върху личността и уменията за „впитането“ на многообразните му функции в образователния процес като част от професионалната компетентност на преподавателя по изкуство, в случая – на музикалния педагог.*

Ключови думи: *артпедагогика, арттерапия, музикална психология, музикотерапия*

Abstract: *Art pedagogy methods have place in art therapy practice, and art therapy techniques – in art pedagogy practice. The interaction point is the psycho-pedagogical knowledge of the specific influence of art on the personality and the skill to „interview“ its numerous functions in the education process as part of the art teacher's professional competence, in this case – the music pedagogue's.*

Key words: *art pedagogy, art therapy, music psychology, music therapy*

Изкуството, като продукт на дейността и творчеството на човека в рамките на културата, е събирателно на опита за осмисляне на света чрез взаимодействието с другите, част от процеса на постигане на социокултурните смисли и в този аспект – средство за интеграция и комуникация със съвременността, средство за естетическа и културна идентификация. Общуването с изкуството не само създава културния капитал на човека, то поддържа и възстановява интегритета на социокултурния, личностния, психоемоционалния, познавателно-творческия му потенциал.[2]

Въздействието на изкуството върху личността е цялостен процес, който включва няколко взаимодействащи си елементи:

- производението на изкуството и неговите изразни средства;
- художествената култура на личността и творческото въображение като фактори, които определят потенциалните възможности на изкуството за въздействие;
- ефект на трансформация на личността чрез катарзис, хармонизиране, самоопределение, формиране и развитие на личностни качества.

Възпитанието чрез изкуството в широк смисъл е утвърден подход в педагогиката, прилаган във всички етапи на образованието. От края на 20. век нараства интересът към използването на изкуството в корекционната и терапевтичната му функция и като механизъм за въздействие, който стимулира цялостното развитие на човека. Обособяването, но и взаимодействието на интегративните по своята същност артпедагогика и арттерапия се свързва с решаването на специфични и общи задачи, взаимнодопълващи се в единния корекционно-развиващ процес. Основавайки се на личностния и дейностния подход в развитието, те реализират обща цел – хармонично развитие на детето с проблеми, чрез разширяване на възможностите за социална адаптация посредством изкуството и пак чрез него – с участие в различни дейности в микро- и макросредата.

Предпоставките за навлизането на арттерапията в образованието и в педагогиката се открояват както във философско-естетическите възгледи на автори от различни епохи за катарзисната, хармонизиращата и развиващата функция на изкуството, така и в практиката на реформаторските движения. Основната идея на приложението на арттерапевтичните методи и средства в педагогическата практика е укрепването на психическото здраве на детето чрез реализирането на катарзисната, регулативната и комуникативно-рефлексивната функция на изкуството. [1, 4] Интересно е да се отбележи, че през 1927 година в статията „Психогика или психотерапевтично учение за възпитанието” А. Kronfeld застъпва тезата, че психогиката е нов психотерапевтичен метод, който използва педагогически подходи, техники и средства за нуждите на личностното израстване и лечение и като такъв може успешно да замени сугестивните и дълбинно-психологически методи.

Понастоящем се открояват няколко направления на използване на изкуството в корекционната дейност:

- психофизиологично, свързано с корекция на психосоматичните нарушения;
- психотерапевтично, свързано с въздействие върху когнитивната и емоционалната сфера;
- психологическо, свързано с катарзисната, регулативната и комуникативната функция на изкуството;
- социално-педагогическо, свързано с развитието на естетическите потребности, художествената култура, потенциалните възможности на човека за практическа художествена дейност и творчество.

Именно психологическото и социално-педагогическото направление се отнасят към термина артпедагогика, с който според редица автори се обозначава „синтеза между две области на научното знание /изкуство и педагогика/, обезпечаващи разработката на теорията и практиката на педагогически корекционно насочен процес на художествено развитие на деца със специални образователни потребности, формиране на художествената им култура и овладяване на практически умения в различни видове художествена дейност.” [цит. по 3]

В широк смисъл понятието арттерапия днес включва всички изкуства, синтетични форми и видове творчество, в които визуализацията и специфичната образност опосредстват общуването. Няма общоприета обяснителна теория за лечебното въздействие на изкуството, но ефективността на арттерапията в широк смисъл се основава на непосредственото участие на субекта в художествена активност, в стимулиращото творческо себеизразяване в естетическа среда, при подкрепящо педагогическо взаимодействие и стимулиращи естетически преживявания, породени от съприкосновението с произведенията на изкуството.

Н. Бояджиева [1] разглежда артпедагогиката и арттерапията като андрагогически подходи в университетската дидактика и методика на обучение. Актуална е тенденцията в подготовката на студентите от специалности по изкуствата да се изучава

ролята на изкуството като профилактично и терапевтично средство в работата с деца и възрастни, без да се подценява нито една от функциите му. Възпитателната и превъзпитателната функция на изкуството в единство с познавателната и продуктивната се разглеждат като предпоставки за реализиране на корекционно и терапевтично взаимодействие.

Считаме, че диагностичната и прогностична компетентност на учителя/преподавателя по изкуство, като елемент от компетентностния модел на професионалната му подготовка, съчетава артпедагогическия и арттерапевтичния аспект. В съдържателно отношение това означава:

1. Знания за особеностите в социалното и личностното развитие на надарените деца и на децата с проблеми в развитието, за спецификата на проявлението им в познавателната, потребностно-мотивационната, емоционалната, поведенческите сфери.

2. Знания и умения за използване на методи за диагностика на специалните способности в областта на конкретния вид изкуство и за създаване на подходяща среда за развитието им, включително чрез индивидуализирана и диференцирана работа, съобразно степента на постижения.

3. Знания за специфичните затруднения на различните групи учещи се при занятията с определен вид изкуство, точното им диагностициране и умения за преодоляването им чрез подходящи подходи и методи. Отчитане на динамиката на успехите и развитие съобразно личните минали постижения на всеки.

4. Индивидуализиране на педагогическите взаимодействия за стимулиране на мотивацията за успех, развитие на увереност в себе си, изграждане на адекватна самооценка в творческия процес, преодоляване на сценичния стрес и готовност за самосъвършенстване

5. Знания за специфичното въздействие на изкуството върху личността, за диагностичната, корекционно-възпитателната, превантивната, рехабилитационната, терапевтичната му функция и умения за „вплитането“ им в образователния процес чрез среда, в която се разкрива потенциалът на личността, осъзнават се ценности, осъществява се рефлексия по отношение на дейността и социалните взаимоотношения. [6]

При подготовката на музикални педагози този обхват на диагностичната и прогностичната компетентност може да се реализира целенасочено чрез учебното съдържание на дисциплините Педагогическа диагностика, Приобщаващо образование, Музикална психология, Музикотерапия. Тук ще се спрем само на връзката музикална психология-музикотерапия-музикална педагогика.

Музикотерапията е едно от най-бързо развиващите и перспективни изследователски приложни направления на музикалната психология, наред с изследванията на психологията на музикалната дейност, психологията на музикалното образование и социалната психология на музиката. В случая е съществен акцентът върху онази част от предмета на музикалната психология, която е пресечна точка между логиката, организацията, проявлението на психичните процеси и личностните особености на слушателя и особеностите на музикалната дейност като вид художествено общуване, силата и механизма на въздействие на художествения образ, смисъл и идея, възплътени в художественото произведение. Така спецификата на връзката между смисловата сфера на личността /творец, изпълнител, слушател/ и психичните процеси в рамките на художественото общуване, очертава контурите на музикалната психология като интегративна наука и връзката ѝ с музикотерапията и музикалната педагогика.

Музикотерапията днес се разглежда и като част от арттерапията, като самостоятелно психокорекционно направление с два аспекта на въздействие – психосоматично, свързано с лечебно въздействие върху функциите на организма и психотерапевтично, при което се осъществява корекция и превенция на проблеми в личностното развитие и психоемоционалното състояние.

Рецептивната, активната, интегративната музикотерапия, реализирана индивидуално или групово се основава на основните музикални дейности – слушане, съчиняване, музициране чрез глас или музикален инструмент, музикална импровизация в атмосфера на спонтанно творчество. Чрез възприемането на музиката, съчиняването, свиренето, пеенето се преодоляват речевы и езиковы проблеми, двигателни, познавателни, емоционални и поведенчески проблеми, хиперактивност и проблеми с ученето и др.[5]

Музиката, като най-достъпно за възприемане изкуство в детството, е стимул за общуване, за взаимодействие и социализация, въздействайки върху всички сфери на жизнената дейност чрез три фактора – вибрационен, физиологически и психологически. При децата в ранно и в предучилищно детство се говори за мултимодален подход при използването на музикотерапията. Стимулира всички сетива и ангажира вниманието на различни нива, което улеснява развитието. Музиката едновременно активизира и успокоява детето. Музикално-подвижните и музикално-дидактичните игри подпомагат уравнивешаването на възбудните и задръжните процес в дейността на нервната система; снемат психо-емоционалното напрежение; повлияват формирането на навици за адекватно групово и организирано поведение, за приемане на лидера и позицията му в групата. Музикалният фон при играта-драматизация и при театрализираната игра стимулира развитието на образните представи, въображението и емоционалното себеизразяване – както от позицията на ролята в игровата ситуация, така и във от нея.

Педагогическите задачи често се преплитат с психокорекционните и психотерапевтичните задачи в музикотерапията за деца и подрастващи. Те са свързани с развитие на наблюдателност, трениране на реакциите, развитие на чувство за ритъм, темпо и време, развитие на мисленето, паметта и въображението, развитие на волевото внимание, на емоционалната и волевата саморегулация, развитието на фината моторика, възпитаването на естетически потребности.

Прилагането на музикотерапията за деца и подрастващи често се определя като „лечебна педагогика”, като „лечебно-възпитателен метод” въз основа на връзката между медицинските лечебни и педагогическите методи, основаващи се на алтернативата между активността и пасивността на всеки от субектите във връзката педагог-дете, лекар-пациент. [4] В този смисъл се открояват няколко основни аспекта на използване на музиката в психотерапевтичен и в „лечебно-педагогически” аспект:

1. Непосредствено въздействие върху нервно-психическата сфера на децата при активното и пасивното ѝ възприемане. В ранното и в предучилищното детство седативният или потискащият ефект на музиката се постига чрез музикален съпровод или фон на различните дейности в рамките на педагогическия процес, както и чрез специална терапевтична ориентация на заниманията с децата

2. Катарзисна насоченост на заниманията с продуктивни естетически дейности в рамките на различни изкуства. Синкретичното възприемане на света от децата в предучилищна възраст и синкретичния характер на детската художественотворческа дейност прави естествено съчетаването на музикотерапевтичните техники с игротерапията, куклотерапията, изотерапията, пясъчната терапия, приказната терапия и свободното съчиняване на истории. Чрез свободна и неограничавана от точни инструкции експресия се постигат диагностични и терапевтични ефекти, свързани с осъзнаване, отреагиране, преодоляване на страхове, конфликти, агресия.

3. При подрастващите реактивната музикотерапия най-често е ориентирана към афективно и поведенческо моделиране.

4. Опосредстване на общуването с възрастни и връстници.

Така музикотерапевтични техники се използват в музикално-педагогическата практика и обратно – похвати, средства и методи от музикалната педагогика намират място в музикотерапевтичната практика.

Понастоящем специализирани знания в областта на музикотерапията студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика” и „Изпълнителско изкуство – класически инструменти или пеене” в АМТИИ – Пловдив получават в рамките на избираемата учебна дисциплина „Музикална психология и музикотерапия”, която присъства в учебните планове вече повече от 15 години. В контекста на посочените вече взаимовръзки в теоретически и практически аспект съдържателният обхват на темите по музикотерапия обхваща обзорно същността и историческите аспекти в развитието на музикотерапията, неврофизиологията на музикотерапевтичното въздействие, приложението на музикотерапията в медицината и основните подходи в музикалната психотерапия. Необходимите акценти са най-вече върху възможностите на музикотерапевтичните подходи във възпитателно-образователния процес в предучилищна и в училищна възраст, върху взаимовръзката между музиката и психо-емоционалното състояние на детето в ежедневната работа на музикалния педагог в детската градина и на учителя по музика в училище. Интерпретира се схващането за ролята на музикотерапията като нетрадиционен метод в педагогическата работа с децата.

Разбира се, далеч сме от спекулативните опити музиката да се представя като панацея за бързо и просто решаване на разнородни медицински, психо-емоционални и поведенчески проблеми на съвременния човек. Същевременно пред студентите се обосновава необходимостта от сериозни познания и допълнителна професионална подготовка и квалификация за практикуването на музикотерапията и на музикалната психотерапия. В този смисъл се откроява същността на музикотерапията, при която музиката и/или музикални елементи се използват при работа с клиент или група в процес, за да се отговори на определени физически, емоционални, умствени, социални и познавателни потребности, като под формата на превенция, рехабилитация и лечение се развива потенциала или се възстановяват функциите на организма за по-добър интегритет и начин на живот. Целта на учебната дисциплина „Музикална психология и музикотерапия” така, както присъства в подготовката на музикалните педагози, е да демонстрира пред студентите огромния полифункционален потенциал на изкуството и на музикалното изкуство, в частност, за възпитание, обучение, развитие, превенция, сугестия, корекция, рехабилитация, психопрофилактика и терапия.

В релациите изкуство – образование /образование чрез изкуството/ и образование – изкуство /художествено образование, образование за изкуството/ артпедагогиката и арттерапията и музикалната педагогика, музикалната психология и музикотерапията в частност, са интегративни сфери на научното познание с различен акцент в приложната си част, но в тясно взаимодействие. Пресечната точка са психологическото и педагогическото знание в различните му проявления.

Литература:

1. Бояджиева, Н. Арттерапията в научните изследвания и университетското образование за помагащите професии. В: Иновации в образованието. Шумен: Унив. изд., 2010, 112-120
2. Делез, Ж. Различия и повторения. М., 2003.
3. Марчева, П. Възможности на изкуството за приобщаване на деца със специални образователни потребности към условията на съвременен педагогически процес. В: Научни трудове на Русенския университет. Русе, 2013, том 52, серия 62, 44-49
4. Медведева, Е А, И. Левченко, Л. Комисарова, Т. Добровольская. Артпедагогика и арттерапия в специално образование. М., 2001.
5. Петрушин, В.И. Музыкальная психотерапия. М., 2000.
6. Солакова, К. Педагогическото образование в сферата на изкуството. Теоретико-приложни аспекти. Пловдив, 2015.